
UN MUZEU INEDIT: „NECULAI POPA” DE LA TÂRPEȘTI

---

de **Florentina Buzenschi**

Din punct de vedere etnografic, Neamțul este o zonă bine delimitată, situată în partea mediană a Moldovei, fiind încadrată între Valea Bistriței și zona Roman. Chiar dacă e destul de omogenă, cercetătorul poate observa mici diferențe și particularități locale, fapt care permite definirea unor subzone etnografice, pornind de la nord la sud, astfel: Târgu Neamț, Războieni, Piatra-Neamț și Câmpul lui Dragoș. Principalele ocupații ale locuitorilor au fost agricultura și creșterea animalelor, la care se adăugau lucrul la pădure și prelucrarea lemnului, în timp ce frumoasele piese de port popular sunt dovezi ale bunului-gust și priceperii femeilor de aici. Din punct de vedere al tradițiilor folclorice, toată zona este renumită pentru bogăția datinilor specifice, mai ales a sărbătorilor de iarnă: colindele și dramele de inspirație cristică, obiceiurile cu caracter ludic, la care s-au adăugat cele de inspirație livrescă, fac parte din scenariul anual de înnoire a timpului.

În subzona Târgu Neamț se încadrează și satul Târpești care aparține de comuna Petricani, fiind situat la sud de culmea Pleșului (911 m) și străbătut de râul Topolița. Prima atestare documentară este din 17 aprilie 1586, când Petru Șchiopul îi dă lui Pavel Slujnicer să stăpânească satul, în schimbul Săveștiului, făcut danie Mănăstirii Probota. Legenda spune că numele satului vine de la un anume Târpea, stabilit aici în timpul lui Ștefan cel Mare. Târpea a avut trei băieți, care s-au căsătorit cu fete din sat. Unul dintre aceștia era păstor, unul era agricultor și crescător de vite, iar al treilea s-a căsătorit cu fata unui localnic care avea o moară de apă.

Pe lângă aceste ocupații, atât de vechi încât au intrat în legendă, oamenii locului erau vestiți meșteri în prelucrarea lemnului așa că, din punct de vedere arhitectural, putem vorbi de o înflorire a civilizației lemnului. Casele erau preponderent construite din bârne așezate în cununi orizontale și erau bogat decorate cu traforaje, iar intrarea în ogradă se făcea prin porți monumentale, de multe ori împodobite cu creștături. Prin astfel de porți

Neculai Popa (1919-2010)

În fața „Casei cu măști”

pătrundem în Muzeul „Neculai Popa”, obiectiv turistic (re)cunoscut în țară și în străinătate, situat la 12 km de Târgu-Neamț și la 2 km de drumul județean ce unește acest oraș de Piatra-Neamț.

Neculai Popa – meșter popular și colecționar, plecat recent în lumea umbrelor – a fost un personaj fascinant, descins din satul românesc de altădată. Născut la 13 august 1919 la Târpești, fiul lui Vasile și al Elenei a avut o viață zbuciumată, războiul și apoi detenția pe motive politice marcându-i prima parte a vieții. Tot în tinerețe a avut loc și întâlnirea providențială pentru existența sa, aceea cu preotul Constantin Matasă, cunoscut arheolog și fondatorul muzeului de profil din Piatra-Neamț, pe care l-a avut profesor la școala de cântăreți bisericești, de care este încurajat și face primele sondaje arheologice în satul natal, în 1937 (Neculai Popa fiind cel care a semnalat stațiunea neolitică *Râpa lui Bodai*). De-a lungul timpului el semnalează și alte puncte de interes istoric, cum sunt cele de *La Gustari* și *La Moara lui Răvăruf*. Totuși, cercetarea sistematică a început în 1958, în Petricani, iar în perioada 1961-1965, sub conducerea dr. doc. Vladimir Dumitrescu (1902-1991) se realizează primele săpături de amploare la Târpești, pe șantier lucrând și Neculai Popa. Începând din acest moment putem vorbi de el ca arheolog amator, creator popular și colecționar. Povestea devenirii lui este interesantă și plină de umor, iar spusă de autor ne întoarce parcă în lumea lui Ion Creangă, cu Nică a lui Ștefan Apetrii pus mereu pe șotii ...

În cursul săpăturilor au fost descoperite vase de lut, obiecte din piatră, os, metal și multe fragmente de statuete. Negăsindu-se nici o piesă întreagă și dorind să le facă o bucurie arheologilor, eroul nostru a realizat câteva din lut, le-a ars în sobă, apoi le-a introdus în sit, astfel încât să fie descoperite de arheologi. Desigur, specialiștii nu au putut fi păcăliți, idolii nefiind bine arși erau sfărâmicioși, dar Neculai Popa nu renunță, următorii idoli „neolitici” pe care îi confecționează fiind din piatră. Desigur, „falsurile” au fost descoperite, arheologii aflând și „făptașul”, în care au văzut reale calități de artist naiv.

Pasiunea pentru arheologie, faptul că a adunat de-a lungul timpului multe piese provenind din săpături sau descoperite în mod întâmplător în sat și mai ales creațiile personale (măști, sculpturi, etc.) l-au determinat pe Neculai Popa să deschidă un muzeu sătesc, mai întâi în vechea școală din sat, apoi în propria sa casă, construită în acest scop. De altfel, sub titulatura de Muzeul „Neculai Popa” întâlnim un complex ce cuprinde expoziția în aer liber, „Casa cu măști” și „Casa colecțiilor”.

Expoziția în aer liber începe cu poarta monumentală, concepută ca un arbore genealogic al familiei Popa. Printre cele 23 de personaje, dintre care trei sunt de mari dimensiuni și reprezintă chiar stâlpii porții, putem distinge figuri umane reprezentate diferit în funcție de vârsta și rangul lor; femeile măritate

Poarta

„Casa cu măști”

au capul acoperit cu broboadă, fetele au părul prins în coc, țăranii reprezentați cu căciulă, iar orășenii cu pălărie. Dincolo de poartă, vizitatorii trec printre cele două șiruri de statui din care 10 sunt din lemn și au înălțimi de 2-3 m, iar 20 sunt de piatră, de înălțime mai mică. Între aceste statui antropomorfe ne întâmpină una ce îl reprezintă chiar pe sculptorul Neculai Popa (în două variante, lemn și piatră), cu dalta și ciocanul în mână. La o analiză mai atentă se pot observa la toate sculpturile antropomorfe asemănări cu fizionomia autorului, ca o semnătură nescrisă a acestuia, chiar dacă personajele reprezentate sunt diferite.

„Casa cu măști”, ce datează de la începutul secolului al XX-lea, a aparținut Elenei și lui Vasile Popa, părinții creatorului popular și este o construcție specifică zonei; este realizată din bârne, cu foișor la intrare și prispă lată plasată la fațadă și la una din laturi, podită cu scânduri, mărginită de balustradă, stâlpi și traforaje. Albul pereților pune în evidență măștile, care sugerează, încă de la exterior, locul pe care urmează să-l vadă vizitatorul. De o parte și de alta a ușii sunt două statui care le reprezintă pe actualele gazde: Neculai Popa și soția sa, Elena. Pe aici se pătrunde în tinda mediană ce separă cele două interioare țăărănești, în timp ce dolia are aspect clar de expoziție.

Interioarele țăărănești, pe lângă mobilierul specific, scoarțe și lăicere, ne prezintă o adevărată zestre constând – în primul rând – într-o excepțională colecție de bundițe. Emblemă a portului popular din zona Neamț, bundițele sunt integral brodate; decorul, simetric, este dispus în registre delimitate de brâie, motivele cel mai des întâlnite fiind cele solare și fitomorfe – cu celebra rujă preferată de jocari. Din „zestrea” Elenei Popa fac parte bundițe din Petricani, Ghindăoani, Urecheni, Țibucani, etc. Pe pereți, ca în fiecare casă țăărănească, sunt tablouri reprezentând pe membrii familiei în diverse perioade ale vieții.

Odată intrați în tindă, ne aflăm în lumea obiceiurilor populare, bogat reprezentate prin măștile populare care i-au adus faima meșterului din Târpești. De pe pereți ne zâmbesc sau ne înspăimântă măști antropomorfe (bătrân, babă, drac, țigan, doctor, ofițer, evreu, negustor) sau zoomorfe (urs, țăp, berbec, capră). Deși ca expresie plastică sunt variate, descoperim un stil unitar în execuția acestor măști, în realizarea ochilor, gurii, nasului și dinților; măștile au plete bogate, ochi bine conturați, mustați stufoase, buze groase, dinți rari și nas mare. Materiile prime folosite sunt variate, iar în funcție de acestea recunoaștem măști din toate etapele de creație ale autorului: la începuturi a folosit mai ales materiale textile, apoi pielea de oaie cu lâna nerasă, în anii '60 a început să realizeze măști din alamă și aramă, după care a realizat măști din lemn, acestea din urmă fiind mai puțin expresive. Pasiunea lui Neculai Popa pentru măști își are originea în practicile de Anul Nou care și-au păstrat vigoarea mult timp în această zonă; jocul ursului, al caprei, căiuții, steaua, banda lui Bujor, Jienii, Bethlehemul, au fost obiceiuri la care se aduna, an de an, o mare parte din

Măști

Bundițe expuse în „Casa cu măști”

comunitate, iar meșterul a considerat că măștile nu reprezintă o simplă recuzită ci pot deveni obiecte de artă. Din umbră, mult mai puțin vizibilă decât soțul ei, Elena Popa a tors, a țesut, a cusut toată viața și a făcut măști în aceeași manieră, astfel încât multe dintre obiectele expuse aici i de datorează.

Sala de expoziție propriu-zisă din „Casa cu măști” reunește cea mai mare parte din sculpturile lui Neculai Popa. Frumos etalate în vitrine sau pe jos, de jur-împrejurul camerei, în funcție de materia primă folosită, acestea sunt de dimensiuni reduse, de la câțiva centimetri (mai ales zoomorfe), până la jumătate de metru. Remarcăm sculpturi simple sau grupuri statuare, deslușim piesele de port popular cu care sunt „îmbrăcate”: bundițe, chimire, sumane. Oamenii (predomină chipurile masculine) sunt văzuți în ipostaze cotidiene: transportă saci sau diverse recipiente, beau, mănâncă, muncesc, iar alături de aceștia apar animale domestice. Avem aici desfășurarea unei „cronici în piatră” a satului românesc patriahal.

Talentul și munca lui Neculai Popa au căpătat recunoaștere acum peste 40 de ani, când a început să fie invitat la expoziții și festivaluri interne și internaționale, a primit numeroase premii, intrând astfel în atenția etnografilor și criticilor de artă. Piesele sale au fost expuse din S.U.A. până în China, din Argentina până în Japonia și aproape în toate țările europene. Măști și sculpturi ale artistului fac parte din patrimoniul muzeelor de etnografie din Piatra-Neamț, Iași, Bacău și din numeroase colecții particulare. Pentru realizările sale, creatorul a fost răsplătit cu premii, cele mai valoroase fiind, în opinia noastră, cele decernate de Uniunea Artiștilor Plastici, care reprezintă o recunoaștere a faptului că vorbim despre *artistul* Nicolae Popa.

„Casa colecțiilor” reflectă o altă latură a lui Neculai Popa: toată viața a adunat vestigii care au aparținut oamenilor ce au locuit în această zonă. Timp de 50 de ani a achiziționat, a primit donații, a făcut schimburi pentru a obține piesele pe care le dorea. Patrimoniul, îmbogățindu-se zi de zi, necesita un local, astfel încât clădirea – construită în scopul de a deveni muzeu – a fost inaugurată în 1976. Amenajarea sălilor a fost realizată după propria concepție și cu mijloace proprii, iar acum constatăm că spațiul (inițial) generos a devenit insuficient pentru o bună expunere a tuturor pieselor. Din punct de vedere muzeografic, sunt reunite aici mai multe colecții: istorie, etnografie și artă.

Colecția de istorie cuprinde în special arheologie, aici fiind expuse piese aparținând aproape tuturor culturilor descoperite documentate în zonă: Criș, Precucuteni, Cucuteni, Noua, Poienești și daco-carpice, dar sunt bine reprezentate și epocile istorice următoare, ca o continuitate a locuirii pe acele teritorii. Satul este recunoscut pentru artefacte celebre cum este „Gânditorul de la Târpești” (aflat în colecția Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț) și pentru tezaurul de 136 de monede romane de argint (din care 24 piese se află la

Neculai și Elena Popa, în 2006

Expoziția din „Casa colecțiilor”

Muzeul de Istorie și Etnografie Târgu-Neamț și 80 la Institutul de Istorie din București). Din cadrul aceleiași secțiuni face parte și colecția de numismatică, cuprinzând în primul rând monede și bancnote contemporane, din diverse țări.

Sala a II-a face trecerea de la antichitate la epoca medievală și de la istorie la etnografie. Aici remarcăm tipologia uneltelor – folosite la pășorit, vânatoare (conuri pentru praf de pușcă, foarte valoroase) – rămasă neschimbată sute de ani, iar ca o pată de culoare, în vitrine poate fi admirată colecția de ouă încondeiate, cele mai multe fiind din Bucovina. De fapt, cea mai amplă secțiune din „Casa Colecțiilor” este destinată etnografiei, așa cum putem remarca în sălile următoare: un întreg inventar de obiecte de uz casnic, dar și unelte agricole sau pentru creșterea animalelor, unelte folosite la prelucrarea lemnului, reconstituie universul gospodăriei țaranului român. Multe dintre acestea au o valoare artistică evidentă: cofețe prinse cu cercuri de lemn, frumos pirogravate, cu patină, ploști, vase din ceramică, lăzi de zestre, etc. Piese considerate de Neculai Popa ca fiind cele mai importante sunt amplasate în centrul încăperilor: trebuie remarcată moara de mână de la Petricani sau coșul pentru cereale, dar nu trebuie minimalizată valoarea celorlalte, aflate în vitrine sau pe polițe.

În cadrul acestei secțiuni, un loc important îl ocupă piesele de port popular și unelte folosite la confecționarea acestora, cele mai multe fiind unelte folosite la prelucrarea fibrelor textile. Costumele populare sunt etalate pe panouri, iar în vitrine se găsesc chimire decorate cu bunghi din cositor (și tiparele din piatră folosite pentru a realiza aplicațiile) cu împletituri din piele sau cu mărgel.

Colecția de artă cuprinde icoane pe lemn (majoritatea datând din secolul al XIX-lea), fragmente de iconostas, icoane pe sticlă și pictură naivă, sfeșnice, herivimi și serafimi. Universul spiritual al țaranului român este completat de cărți religioase, exemplare valoroase tipărite la mănăstirea Neamț: *Evangelia* de la 1821 – cea mai mare carte românească veche (ca suprafață tipărită) sau *Așezământul monahicesc pentru Văratec și Agapia* din 1844.

Deși pictura naivă era un domeniu relativ nou, Neculai Popa a recunoscut valoarea unor astfel de pictori pe care i-a cunoscut la târguri și saloane de profil. Mircea Cojocaru (Galați), Petru Mișu (Brusturi – Arad), unul dintre discipolii celui care a înființat o adevărată școală de pictură naivă, Nicodim Niță, Mihai Vintilă (Caransebeș) semnează multe dintre aceste tablouri inspirate preponderent din lumea satului.

Din muzeu pot fi achiziționate suveniruri, în special mici obiecte de lemn realizate de artist, cărți poștale cu reproduceri ale celor mai frumoase măști sau sculpturi, sau una dintre cele trei cărți ale acestuia, cronici versificate ale vieții sale: *Cartea vieții mele*, 1998, reeditată în 2008 la Editura Adan din Piatra-Neamț, *Lumea Satului. Târpeștii de altădată*, Editura Nona, Piatra-Neamț, 1998 și *Din lumea văzută și cea nevăzută*, Editura Adan, 2002.

La aniversarea a 90 de ani

Până mai de curând, vizitatorul care trecea pragul lui Neculai Popa putea beneficia de ghidajul condimentat cu snoave, amintiri și cântece realizat de acesta. Tradiția va fi dusă mai departe de Liliana Rotaru, Damian și Năiță Popa (fiica și, respectiv, fii meșterului), astfel ca Muzeul „Neculai Popa”, care a participat din totdeauna la viața culturală a localității să rămână emblema satului Târpești.

AN UNUSUAL MUSEUM: „NECULAI POPA” FROM TÂRPEȘTI

Abstract

The name of Neculai Popa brings to our minds the smell of New Year's Eve traditional dishes, as well as the image of masked dances specific to Romanian folklore. That is, because, first of all, he is a craftsman whose work – the handmade masks and statues inspired by Romanian folklore and customs – has been internationally recognized for over 40 years. But Neculai Popa is also an amateur archaeologist as well as a collector who transformed his home into a live museum, including three sections: the open air exhibition with wooden and stone statues carved by the artist himself, the “House of Masks” hosting his well known smaller scale creations and the “House of Collections” comprising archaeological artifacts, traditional folk costumes and objects together with religious and naïve paintings.

Once the visitor could have been guided through this surprising museum by the creator himself – a true story-teller – and nowadays if he comes to the village of Târpești during the winter time, he will be lucky enough to see the traditions come to life, as the craftsman's family and his home become the hosts of ancient Christmas and Year's Eve folk customs.